

Būti Sapiega: socialinės tapatybės prezentacijos kasdienybėje

.....

Dr. Jolita Sarcevičienė

Lietuvos istorijos institutas

Istorijos tyrimų sritys, nagrinėjančios vadinamąją „mažąją istoriją“ (t. y. ne politinę ar ūkio), paprastai sutelkia dėmesį į tris sferas: mentaliteto, mikroistorijos ir kasdienio gyvenimo. Šių tyrimų, nagrinėjančių artimas temas, o neretai – ir naudojančių tuos pačius šaltinius, ištakos susijusios su Prancūzijoje dar XX a. trečiajame dešimtmetyje leista mokslininkų prieštaringai vertinta „Hachette“ leidyklos serija. Mokslo pasaulyje kasdienybės tyrimai iš tikrųjų pradėti vertinti tik XX a. devintajame dešimtmetyje po ilgų metodologinių diskusijų Vokietijoje. Šiandien jie neretai įvardijami kaip „supančio pasaulio, suvokiamo kaip natūrali aplinka ir susidedančio iš gerai pažįstamų situacijų“, tyrimai. Neretai kasdienybės bruožais laikomi pasikartojimas, „pilkumas“, monotoniškumas, tai – „natūralaus“, nereflektuojamo veiksmo sfera¹. Tarp tyrinėjamų kasdienybės istorijos temų rasime gyvenimo ir darbo sąlygų, vartojimo (aprangos, būsto apstatymo, mitybos), šeimos, moterų ir vaikų padėties,

.....

¹ B. Klich, W poszukiwaniu nowych dróg badawczych „małej historii“ – historia życia prywatnego, *Historyka*, t. 31, 2001, s. 87; T. Kostkiewiczowa, Uwagi o kategorini codzienności i o codzienności w literaturze. Na przykładzie poezji XVIII wieku, *Między Barokiem a Oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*, red. S. Achremczyk, Olsztyn, 2006, s. 9.

senų ir ligotų asmenų gyvenimo sąlygų, seksualumo ir gimstamumo, laisvalaikio, papročių, vertybių, pasaulėžiūros ir kitų panašių tyrimų. Daugeliu atvejų imantis minėtų klausimų tyrimų, statiškuose šaltinių aprašymuose siekiama užčiuopti kasdienybę valdžiusias ar bent dariusias jai įtaką normas bei taisykles. Tokie tyrimai padeda atskleisti socialinį mentalitetą, kuris ilgainiui išauga iš žmonių kasdienio gyvenimo. Neretai kasdienybės istorija yra glaudžiai susijusi su privatumo istorija, nors pastaroji neapima tokių sričių kaip darbo sąlygos, priemonės bei organizacija, religinės bendruomenės veikla, bendruomenės pramogos ar laisvalaikio praleidimo būdai – visų tų elementų, kurie implikuoja buvimą viešumoje, socialinėje erdvėje. Be to, privatumo tyrimų centre visada yra asmuo ir jo pasaulėžiūra, o kasdienybės tyrimuose susitelkiama į žmonių gyvenamąją aplinką.

Atliekant tokius tyrimus vieni dažniausiai naudojamų šaltinių – asmeninio pobūdžio dokumentai: korespondencija, dienoraščiai, kasdienės veiklos užrašai, šeimos kronikos, *silva rerum* rinkiniai ar įvairaus pobūdžio sąskaitų knygos. Šiuose pirmuoju asmeniu parašytuose šaltiniuose, neretai dar vadinamuose egodokumentais², autoriai daugiau ar mažiau pasakoja apie asmeninį gyvenimą ir jausmus. Stulbinantys informacijos įvairovė ir lengvai įtraukiantys į praeities žmonių kasdienybės istoriją asmeninio pobūdžio šaltiniai gali būti „perskaityti“ daugybe būdų – priklausomai nuo tyrėjo individualaus pasirinkimo, tyrimo poreikių ir pan. Egodokumentai atskleidžia ir atskiros asmenybės pasaulį, ir jos socialinę aplinką, suteikdami galimybę analizuoti pačių įvairiausių socialinių lygių segmentus – nuo unikalių iki statistinių. Išskirtinę vietą tarp jų užima dienoraščiai. Nors ikiindustrialinės epochos dienoraščiuose mažiau (lyginant su rašytais XIX–XX a.) dėmesio skiriama vidiniams išgyvenimams, itin retai reflektuojamas

.....

² Plačiau apie termino „egodokumentas“ susiformavimą ir sampratą įvairiose Europos šalyse: S. Roszak, *Archiwa sarmackiej pamieci. Funkcje i znaczenie rękopiśmiennych ksiąg silva rerum w kulturze Rzeczypospolitej XVIII wieku*, Toruń, 2004, s. 20–21.

santykis su supančiu pasauliu, labai maža dėmesio socialinėms problemoms, tyrinėtojai dienoraščių rašymą neretai laiko bene aiškiausiu individualizmo tikrąja šio žodžio prasme Vakarų Europoje įrodymu. Nors tokie šaltiniai neabejotinai daugiausia „pasakoja“ apie autorių, ne mažiau ryškiai juose nušviečiama epochos visuomenė. Dėl visų šių priežasčių dienoraščiai itin plačiai naudojami socialinės istorijos tyrimuose – nuo šeiminio gyvenimo iki maro aprašymų³.

Šiame straipsnyje analizuojamas tiek apimtimi, tiek pateikiamos informacijos įvairove reikšmingas šaltinis – Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos dienoraštis (toliau tekste – „Dienoraštis“), kuriame smulkiai užfiksuota 1722–1733 m. pradžios laikotarpio kasdienė šio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės garsios giminės atstovo veikla. Dvi solidžios oda įrištos knygos sudaro beveik 750 puslapių rankraštį, kuriuo ligi šiol daugiausiai naudojosi politinės istorijos tyrinėtojai⁴.

Trumpai vertėtų priminti, kad Antanas Kazimieras Sapiega (1689–1739) buvo Jurgio Stanislovo Sapiegos ir Izabelės Elenos Polubinskytės sūnus. 1705–1709 m. jis studijavo Paryžiuje, vėliau kelerius metus gyveno Prūsijoje, kur senelio Vilniaus vaivados ir LDK didžiojo etmono Kazimiero Jono Sapiegos aplinkoje įsivėlė į antisaksiškas politines intrigas. Todėl į tėvynę grįžo tik 1713 m., prisiekė valdovui Augustui II ir buvo patvirtintas Merkinės seniūnu. A. K. Sapiega nepadarė reikšmingos politinės karjeros, daugiausiai aktyviai veikė LDK tribunole ir deputatų seimeliuose. Itin svarbią vietą Merkinės seniūno gyvenime užėmė privačių valdų administravimas. Nors 1720 m. mirus

.....
³ H. Kamen, *Early Modern European Society*, London–New York, 2007, p. 223.

⁴ Notata JWJMP Sap[iehy] starosty Merec[kiego] rożnych tranzakcji..., *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 17–3 (toliau tekste cituojant iš šio rankraščio laužtiniuose skliaustuose rašoma N ir lapo numeris); Diariusz pisany i korrygowany przez... Antoniego Kazimierza Sapiehy starosty Mereckiego, ten pat, f. 17–19 (toliau tekste cituojant iš šio rankraščio laužtiniuose skliaustuose rašoma D ir lapo numeris).

motinai, Antanas Kazimieras kaip vienintelis sūnus paveldėjo nemažai turto, tačiau visą gyvenimą jį persekiojo milžiniškos senelio K. J. Sapiegos ir ypač – tėvo Jurgio Stanislovo skolos, o 1724 m. siekdamas LDK tribunolo maršalkos vietos, skolų prisidarė ir pats. Itin audringas politinės veiklos etapas Sapiegos gyvenime prasidėjo po 1733 m., kai ir iki tol gana aktyviai reiškėsis viešojoje veikloje, mirus Augustui II parėmęs Stanislovą Leščinskį, Merkinės seniūnas pasinėrė į naujo valdovo rinkimų peripetijas, nepaisydamas pašlijusios sveikatos, dalyvavo kariniuose veiksmuose, buvo kalinamas. 1737 m. buvo nominuotas Trakų kaštelionu, tačiau dėl silpnos sveikatos praktiškai šiuo paskyrimu nepasinaudojo⁵.

Nepaisant sauso Sapiegos „Dienoraščio“ įrašų stiliaus ir aiškiai jaučiamo tam tikro emocinio autoriaus atstumo su aprašomais faktais, šaltinis suteikia galimybę pažinti ne tik jo kasdienius interesus, bet ir vertybes, pasaulėžiūrą. Nors Sapiega „Dienoraščio“ adresatais numatė būsimus paveldėtojus⁶ ir dažniausiai jame fiksavo paties įvairiausio pobūdžio ūkinius reikalus, kuriuos įvardijo kaip *interessy ekonomiczne* (t. y. ekonominiai reikalai) [D182] arba *negotii domestici* (t. y. namų reikalai) [D195], vis dėlto „Dienoraštyje“ susipina du pasauliai: aktyvaus Sapiegos giminės atstovo, neriančio į LDK tribunolo veiklą, derinančio giminaičių pozicijas Noiburgo paveldėjimo byloje, besilankančio valdovo dvare Varšuvoje; bei *aurea mediocritas* principais besivadovaujančio Merkinės seniūno, ligoto ir nuolatinį pinigų stygių patiriančio, skolų kamuojamo žmogaus, kai Sapiega lankosi ar reziduoja savo valdose Merkinėje, Derečine ar kitur. „Dienoraštis“ atskleidžia pačias įvairiausias autoriaus veiklos formas – nuo valdų administra-

.....

⁵ H. Palkij, Sapieha Antoni Kazimierz, *Polski słownik biograficzny*, t. 34/4, z. 143, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993, s. 580–581.

⁶ Pavyzdžiui, 1731 m. pradedančiame įrašė Sapiega nurodė, jog bus tiksliai fiksuojami „visi namų reikalai – mano palikimo paveldėtojų tikresniam aiškumui, nenuskriaudžiant nė vieno artimojo, lyg turėčiau stoti prieš baisų Dievo teismą, visiškai atvirai ir teisingai“ [D181].

vimo, darbo LDK tribunole, seimeliuose, kelionių maršrutų ir korespondentų rato iki pasilinksminimų bei rūpesčių dėl pabėgusių kapelos muzikantų. Išsamiau susipažinus su šaltinio informacija galima teigti, jog Sapiegai kasdieniame gyvenime buvo svarbu sukurti tinkamą savo įvaizdį amžininkų akyse, o „Dienoraščio“ puslapiuose – įsiamžinti palikuonių atmintyje kaip *homo oeconomicus et politicus*.

Pateikdamas gausias kasdienio gyvenimo detales A. K. Sapiega buvo ne išimtis – kone kiekvieno aptariamojo laikotarpio didiko korespondencijoje, dienoraščiuose ir kituose panašaus pobūdžio šaltiniuose rasime daugiau ar mažiau informacijos apie kasdienius reikalus ir poreikius⁷. Todėl Antano Kazimiero „Dienoraštis“ yra vertingas objektas LDK socialinio elito kasdienybės tyrimams, o drauge galėtų būti apibūdintas kaip „didiko kasdienybės užrašai“ ta prasme, kaip juos apibrėžia lenkų mokslininkė, literatūrologė Teresa Kostkiewiczowa: „kasdienybė ne visada lengvai apčiuopiamais saitais susijusi su prieštaraujančiomis viena kitai privataus ir viešojo gyvenimo kategorijomis. Kad ir kaip būtume linkę kasdienybę sieti su privatumu, galime pamėginti įsivaizduoti ir tokią sferą, kuri apibrėžiama kaip „viešojo gyvenimo kasdienybė“, kurioje vis dėlto apčiuopiamas ir savitas ryšys su šiuolaikiškai suvokiamu privatumu“⁸.

.....

⁷ Prancūzijos mokslininkės Claire Dolan tyrimai atskleidė, kad jau XVII a. pomirtiniuose kilnojamojo turto inventoriuose įvairaus pobūdžio namų knygos pasitaiko gana dažnai – jos minimos 26 proc. inventorių. Namų knygas vedė ir kilmingieji, ir advokatai, ir prekybininkai, ir gydytojai. Autorė akcentuoja, kad didžioji dauguma tokių knygų buvo rašoma tiesiog norint palengvinti tvarkymąsi su turimu turtu iš pradžių sau, o vėliau ir paveldėtojams. Todėl nereikėtų ieškoti jose noro įamžinti šeimos ar giminės istoriją – jau veikiau tai bandymas suvesti savojo gyvenimo balansą, kuris neišvengiamai įgaudavo naratyvo formą, artimą išpažinčiai. – plg. C. Dolan, *Les livres reliés et l'écriture domestique dans le Midi de la France d'Ancien Régime, selon les inventaires après décès, Les écrits du for privé. Objets matériels, objets édités. Actes du colloque de Limoges 17 et 18 novembre 2005*, sous la direction de M. Cassan, J.-P. Bardet, F.-J. Ruggiu, Limoges, 2007, p. 170–181.

⁸ T. Kostkiewiczowa, *Uwagi o kategorii codzienności i o codzienności w literaturze...*, s. 9.

Apie artimiausią autoriaus aplinką – šeimą, pomėgius, gyvenamąją aplinką – iš „Dienoraščio“ sužinome labai nedaug, kadangi rašydamas apie asmeninio gyvenimo įvykius Antanas Kazimieras yra labai diskretiškas. Tokiais atvejais tyrinėtojams atskleisti amžininkų portretus neretai padeda juos supę ir / ar jų naudoti daiktai. Kaip pastebėjo Jarosławas Dumanowski, „tokiais atvejais susiduriame ir su netiesioginiais, neverbaliniais [asmens] apibūdinimais, kuriuose daiktai tampa reikšmių nešėjais“⁹. Viešoje erdvėje naudojami (drabužiai, ginklai, papuošalai) ar privačioje erdvėje esantys (baldai, indai, netgi maisto produktai) daiktai kitiems visuomenės nariams suteikdavo daug informacijos apie jų savininko socialinę poziciją. Padidėjusi namų erdvės ir joje esančių daiktų reikšmė artimai susijusi su – sąmoninga ar ne – savininko (savi)prezentacija ir yra išaugusio socialinio varžymosi išraiška. Nors Sapiegos „Dienoraščio“ atveju daugelis įrašų rodo nuosaikų Sapiegos gyvenimą provincijoje, vis dėlto tam tikros detalės, veiklos epizodai liudija šį žmogų priklausius visuomenės elitui. Todėl šiame straipsnyje keliamė klausimą: kaip iš garsios giminės kilęs, tačiau dėl įvairių priežasčių reikšmingesnės politinės karjeros nepadaręs ir nuolat su nemažais finansiniais sunkumais susiduriantis asmuo gali savo socialinę tapatybę atskleisti kasdienio gyvenimo formomis, veiksmais ir daiktais: apranga, pramogomis, dovanomis, netgi mitybos įpročiais ir panašiai?

Pirmiausia pamėginkime pažvelgti į Antano Kazimiero gyvenamąją aplinką. Atkreiptinas dėmesys, jog iki pat XVIII a. pabaigos Abiejų Tautų Respublikos dvaruose gyvenamosios aplinkos „patogumui“ dėmesio buvo skiriama nedaug – pirmenybė teikta praktiškumui ir ilgaamžiškumui¹⁰. Tiesa, XVIII a. pradžioje jau galima pastebėti permainų –

.....

⁹ J. Dumanowski, Rzeczy i ludzie. Sylwetki sarmackich konsumentów, *Między barokiem a oświeceniem. Sarmacki konterfekt*, red. S. Achremczyk, Olsztyn, 2002, s. 31.

¹⁰ J. Dumanowski, Meble w dworach wielkopolskich w XVIII wieku: materialne ramy przestrzeni prywatnej i społecznej, *Dom, majątek, klient, sługa. Manifestacja pozycji elit w przestrzeni materialnej i społecznej (XIII–XIX wiek)*, red. M. R. Pauk, M. Saczyńska, Warszawa, 2010, s. 202.

turtingiausių bajorų kilnojamojo turto sąrašuose vis dažniau minimi įvairūs baldai. Tai liudija bent jau kokybines permainas ir augantį baldų bei kitų gyvenamosios aplinkos daiktų vaidmenį šioje siauroje visuomenės socialinėje grupėje. Pavyzdžiui, pačios įvairiausios paskirties skrynios, sudariusios beveik 40 proc. visų minimų baldų, pamažu išstumiamos lengvesnių, mažesnių ir labiau specializuotos paskirties baldų, iš kurių galima paminėti stalus ir stalelius: kavos, žaidimų, darbo, skaitymo ir pan.¹¹ Šias tyrinėtojų mintis patvirtina ir pavyzdys iš mūsų analizuojamo šaltinio: staleliai – nebe vienintelis baldas, minimas „Dienoraštyje“. Sapiega rašo Derečine užsakęs pagaminti 12 angliško stiliaus stalelių [D54], tiesa, nedetalizuoja, kuriame iš savo dvarų ketino juos panaudoti. Stalelių pirkti Sapiegai siūlė ir Varšuvos pirklys Toskanis [D200] – deja, „Dienoraštyje“ nenurodyta nei jų paskirtis, nei preliminari kaina, nei Sapiegos sprendimas šiuo klausimu.

Šaltinyje yra ir daugiau informacijos, liudijančios, jog Sapiega norėjo papuošti savo namus. Žinoma, kad jis dailininkui Mileriui¹² užsakė nutapyti savo ir žmonos portretus – 1730 m. birželio 28 d. dailininkas parengė jų apmatius, o liepos 24 d. žmona pradėjo pozuoti [D97, 100]. Tiesa, neaišku, ar sumanymas buvo iki galo įgyvendintas, kadangi jau pirmosiomis rugpjūčio dienomis Sapiegos paliko Vilnių: Sapiega vyko į Zelvą, o žmona rugpjūčio 9 d. atsiuntė laišką iš Derečino [D102, 103]. Nesėdėjo vietoje ir Mileris: spalio pradžioje Sapiega iš Merkinės per jį siuntė laišką į Vilnių [D135]. Vis dėlto ryšiai su dailininku nenutrūko: gruodžio 6 d. Sapiega mini išrašęs vekselį dailės mokomo berniuko (orig. lenk. *malarczyk*) aprangai: nedelsiant tinkamai aprengtas jis

.....

¹¹ Ten pat, p. 209.

¹² Aptariamam laikotarpiu Vilniuje minimi bent trys dailininkai tokia pavarde, todėl sunku pasakyti, apie kurį konkrečiai rašo Sapiega. Žinoma, kad be minėtų portretų, dailininkas tokia pavarde dar nutapė paveikslą Jonišio Švč. Trejybės bažnyčiai, dirbo Nesvyžiaus benediktinėms, atliko kai kuriuos Vilniaus jėzuitų užsakymus; – plg. *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 1: XVI–XVIII a., sud. A. Palušytė, Vilnius, 2005, p. 187–189.

turėjo būti išsiųstas minėtam vilniečiui dailininkui Mileriui, pas kurį galėtų toliau lavintis šioje srityje [D160, 165].

Ne visada Sapiega galėjo leisti sau įsigyti patikusių daiktų. Kai Varšuvos pirklys Riokuras „parodė šešias šilku ir auksu siuvinėtas užuolaidas su Kopcių, Valavičių, Pacų ir Sapiegu herbais, prašydamas 350 talerių ir provizijos“, Merkinės seniūnas sutiko sumokėti pinigus, tačiau griežtai atsisakė pridėti ką nors daugiau [D204]. Todėl neaišku, ar sandėris galiausiai įvyko. Kita proga pasitaikė jau Vilniuje: Vilniaus vyskupas apsilankiusiam Antanui Kazimierui „parodė senovinius apmušalus, kuriuos Karaliaučiuje užstatė šventos atminties mano motina [...] [Juos] išpirko Vilniaus sufraganas Jo Malonybė kunigas Ancuta, iš kurio perpirko Jo Malonybė kunigas vyskupas; leidau naudotis tais apmušalais, [o vyskupas] pažadėjo juos velti gražinti pasibaigus ilgam jo gyvenimui“ [D224]. Čia reiktų pastebėti situacijos komiškuumą: „kilnus“ Sapiegos leidimas naudotis apmušalais visiškai nebuvo reikalingas, kadangi prieš įgyjant kokias nors teises į užstatytą daiktą pirmiausia reikėjo jį išpirkti...

Deja, šaltinyje nedaug žinių apie Merkinės seniūno gyvenamąją aplinką ir anksčiau paminėti faktai yra bene vieninteliai, teikiantys tokios informacijos. Vis dėlto netgi lakoniškos kasdienybės detalės leidžia daryti prielaidą, jog Sapiega nebuvo abejingas prabangai platesne prasme. Merkinės seniūnas nevengė fiksuoti brangesnių dovanų. Štai 1730 m. rugsėjo 30 d. pasakoja, jog atvyko „pono artilerijos generolo vyresnysis tarnas ponas Suryna su linkėjimais ir lauktuvėmis, atvežtomis iš Gdansko jomarko: dailia špaga. Žmonai mano – tabokinė; prašė [visa tai] teiktis priimti“ [D112]. Itin pamalonino Sapiegą iš pulkininko Antonio Eperjašo gauta dovana – tabokinė ir „auksinis obuolys su porceliano juostelėmis“ [D205] – paprastai „Dienoraštį“ rašęs lenkų kalba, šiuo atveju dovaną Merkinės seniūnas įvardijo prancūziškai. Neretai brangesnės dovanos jam buvo teikiamos vardinių proga. 1731 m. per Šv. Kazimierą Sapiegos globotinis seserėnas Kazimieras Pacas padovanojo ant citrinos spalvos atlaso nupieštą patrono šv. Kazimiero atvaizdą. Savo

ruožtu Sapiega jam atsilygino „kapšeliu ir dešimčia dukatų“ [D25]. Antaninių proga „Jo Malonybė Tribunolo maršalka padovanojo man paauksuotą daiktėlį. Savo ruožtu aš Jo Malonybei [įteikiau] gryno aukso tabokinę.“ [D232].

Kartais Antanas Kazimieras ir pats dovanodavo brangius daiktus: pavyzdžiui, Minsko žemės teisėjui Žyžemskiui padovanojo „sidabrinių gausiai dekoruotų stalo įrankių“ [D268]. Taip pat norėjo už prieinamą kainą įsigyti laikrodį, tačiau iš pirklio Varšuvoje Toskanio gavo atsakymą, jog „tikro angliško laikrodžio pats neturi; tiesa, turi vietinis pirklys Roybur, tačiau su grandinėle ir antspaudėliais neparduoda už 25 dukatus“ [D268]. Abu aukščiau paminėti epizodai vyko gruodžio antroje pusėje, todėl gali būti siejami su artėjančiomis Šv. Kalėdomis ir Naujaisiais metais. Kad dovanų tomis progomis negailėta, rodo gruodžio 29 d. įrašas: Antanas Kazimieras rašo rūpinęsis dovanomis, tarp kurių mini du smuikus ir dėžutę su olandiškais siūlais [D270]. O gruodžio 28 d. „Dienoraštyje“ pažymi, jog pasikvietęs žydą auksakalį nurodė pagaminti 12 porų sidabrinių šakučių ir aptaisus jaspio antspaudui [D270].

Reikėtų pastebėti, jog daugelį amžių brangiųjų metalų dirbiniai buvo skirti ne tik pasipuikuoti, bet ir kaip saugi investicija, noriai priimamas užstatas netikėtai prireikus pinigų¹³. Panašiai, matyt, tvarkydavosi ir Sapiega. Štai tarp 1731 m. įrašų randame informaciją apie ketinimus iš Varšuvoje gyvenančio armėno Abrahamo Anirovičiaus susigrąžinti sidabro žvakides, kurioms išpirkti skiriamas 16 talerių¹⁴ vekselis [D184]. Kitoje vietoje Sapiega užsimena apie sumanymą negavus paskolos, dėl kurios derėjosi su Vilniaus kapitula, užstatyti brangenybes [D231]. Kartais tokios brangenybės nebūdavo išperkamos

.....
¹³ J. Długosz, W. Czaplinski, *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku*, Warszawa, 1982, s. 111–112.

¹⁴ Už konsultaciją dėl aptariamojo laikotarpio piniginių vienetų dėkoju kolegai dr. Gintautui Sliesoriūniui. Plačiau apie monetarinę sistemą taip pat žr. *Lietuvos istorija*, t. 6: G. Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje (1588–1733 metais)*, Vilnius, 2015, p. 197–209.

daugelį metų: Sapiegai lankantis Varšuvoje, pirklys Riokuras „atnešė mano motinos beveik prieš 30 metų užstatytus perlus“. Deja, finansinių sunkumų tuo metu turėjęs Antanas Kazimieras nusprendė nemokėti 14 tymfų, kuriuos buvo pasiskolinusi motina, ir sutiko, kad pirklys parduotų perlus savo nuožiūra juos įvertinęs [D204]. Po kelių dienų Merkinės seniūnas rašo apskritai abejojantis „reikalo patikimumu“, nes nemažas vėrinys kėlė įtarimą: „ar tik tie perlai nesukeisti: visi vienodo dydžio, o juk vėrinio centre visada būna stambesni“, todėl galutinį sprendimą Sapiega nutarė priimti tik pasitaręs su žmona [D205].

Kadangi aptariamam laikotarpiu vizualumas pačiomis įvairiausiomis formomis užėmė labai svarbią vietą socialiniame gyvenime, kita galimybė (nesudėtinga, nors toli gražu ne pigi) pademonstruoti savo socialinį statusą ir finansines galimybes buvo apranga – pasiūta iš gerų, brangių audinių, puošta jei ne brangenybėmis, tai bent jau brangiais kutais, galionais, spurgais. Tokie apdarai kainavo nemenkai ir neretai buvo atnaujinami prieš svarbesnius viešus įvykius, pvz., seimelius ar tribunolo sesijos pradžią. Taip elgėsi ir Sapiega. 1730 m. rengdamasis vykti į Seimą Gardine, jis gerokai iš anksto ima rūpintis tiek savo, tiek palydos apranga. Pirmiausia dar rugpjūčio 28 d. duoda nurodymus dėl būsimos palydos aprangos: „Išsiunčiau Jo Malonybę Poną Hercyką į Derečiną, kad užsakytų uniformas ir [atliktų] kitus pasirengimus ruošiantis į Seimą“ [D109]. Rugsėjo 18 d. užsako audinius kapelos muzikantų kontušams¹⁵ ir marškiniams, nuperka kitų reikalingų daiktų: „Kepurininkas atnešė 4 kepures liokajams – už kiekvieną susiderėta po talerį. Dar jam užsakiau pasiūti 12 kepurų raiteliams, sutikau [mokėti] po 3 auksinus už kiekvieną. [...] Tą pačią dieną Jo Malonybei ponui Hercykui išsiunčiau 26 tuzinus didesnių žalvarinių sagų¹⁶ (tuzinas – du šeštakai¹⁷)

.....

¹⁵ Kontušas – kelias siekiantis viršutinis rūbas, turėjęs nemažai sąsajų su rytietišku kostiumu, išsiskyręs kirptomis rankovėmis, sujuosiamas prabangia juosta.

¹⁶ Sagos aptariamuoju laikotarpiu vyriškame kostiume iš dalies atstojo papuošalus ir neretai buvo gaminamos iš brangiųjų metalų, įvairiai puošiamos.

¹⁷ T. y. šešiagrašiai.

ir 26 [tuzinus] mažesnių (tuzinas – po šeštoką). Kitų smulkesnių dalykų [palydos] žmonėms nenupirkta, kadangi brangesni nei Slanime ar Ružanuose. [...] Tą pačią dieną parašiau laišką bosistui ponui Volskiui, kad nenuleistų akių nuo abiejų diskantų ir juos tinkamai mankštintų; liepiau jam duoti gelumbės kontušui ir kitajaus¹⁸ žiponui¹⁹, kad apsivilkėtų į Seimą“ [D125]. Toks rūpinimasis įvairių patarnaujančių asmenų apranga buvo būdingas didikams dėl dviejų priežasčių – kaip atlygis už nuveiktus darbus ir būdas pamaloninti; be to, deramai atrodantys tarnai ar patikėtiniai savo ruožtu simbolizavo ir patrono galimybes²⁰.

Ruošdamasis į Seimą, Merkinės seniūnas nepamiršo ir savęs: siūdinosi naujų drabužių: žolės žalumo kontušą su siaurais aukso galionais [D125], liemenę iš baltos grizetės²¹ audinio [D125] bei juodos gedulingos grizetės kontušą [D135]. Vilniuje Tribunolo sesijos metu taip pat veikiausiai pirko audinių, nes išvykdamas iš miesto mini sumokėjęs 27 talerius už geros kokybės šviesiai raudoną gelumbę bei davęs vekselį už du šviesiai mėlynos spalvos tiksliau neįvardytus rūbus [D246, 247].

Audinių Sapiega užsisakydavo ne tik tam tikroms progoms artėjant. Štai 1730 m. kovo 13 d. būdamas Merkinėje mini rašęs Gardino pirkliui Zelmanui (kaip rodo „Dienoraščio“ įrašai, tai buvo nuolatinis

.....

¹⁸ Kitajus – tankus, dažnai tamsiai mėlynos spalvos audinys. Austas iš šilko, medvilnės. Iš jo dažnai siūdavo valstiečių ar neturtingų miestiečių palaidines; – plačiau žr.: G. M. Martinaitienė, *Audiniai ir jų spalvos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriniuose šaltiniuose*, Vilnius, 2013, p. 73.

¹⁹ Žiponas – gana ilgas, neretai siekiantis kelius švarko tipo drabužis, ant kurio paprastai buvo vilkimas kontušas.

²⁰ Plg.: H. Palkij, *W podróży, w domu, w gospodarstwie – starania kanclerza Jana Szembeka o poziom życia codziennego, Między Barokiem a Oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*, red. S. Achremczyk, Olsztyn, 2006, s. 48.

²¹ Grizetė – XVII a. Prancūzijoje pradėtas austi gana pigus vilnonis arba vilnos, medvilnės ir šilko mišinio audinys, dažniausiai pilkos spalvos. Nuo XVIII a. austas iš prastesnių šilkinių ir medvilninių siūlų, dažniausiai dažomas raudonais atspalviais, įvairinamas gėlių raštais, metalo siūlais. Plačiau žr.: G. M. Martinaitienė *Audiniai ir jų spalvos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriniuose šaltiniuose*, p. 61.

Sapiegos įvairių galanterijos prekių tiekėjas), kad atsiųstų gabalą balto lygaus barkano²² [D32]. Dar po kelių dienų, kovo 25 d., pas minėtą pirklių į Gardiną išsiuntė savo dvaro siuvėją Minkevičių „su sąrašu, pažymėjęs, jeigu ko nors neturėtų savo krautuvėje, norėčiau nupirkti iš kitų kreditan, o pinigus įsipareigojau grąžinti pirmai progai pasitaikius; tam Zelmanui [...] nusiunčiau 208 tymfus, o iš jo dar paimta gabalas barkano, kurį atsiuntė paštu; nusiunčiau 60½ tymfų ir jau metams Zelmanui likau nieko neskolingas“ [D43]. Kai po kelių dienų siuvėjas grįžo, Sapiega „Dienoraštyje“ smulkiai išdėstė išlaidas: „iš Gardino pirklio Zelmano atgabeno įvairių daiktų; [...] dar [Zelmanas] perdavė senus kvitus bei kitus vekselius, dabar suteikia mums naują kreditą 296 tymfams 10 grašių. O iš kitos krautuvės paimta smulkių prekių už 29 auksinus – jų sąrašą turi ponas Minkevičius. Kamariniui ponui Bielskiui iš to sąrašo daviau prancūziškos gelumbės kontušui ir kitajaus žiponui, [...] abiejų [audinių] daviau ir Osachoskiui, taip pat pažadėta uniforma ir bosistui Volskiui bei kontušas ir žiponas naujai priimtam virėjui Vasilijui Baranovskiui, [...] ir vokiečiui šauliui pilna uniforma“ [D45–46]. Balandžio 9 d. vėl rašo Zelmanui, prašydamas atsiųsti „5½ uolekčio žalios gelumbės ir 3 uolekčius tokios pat spalvos garuso²³ pagal pavyzdžius Derečine Breslaujos pavyzdžiu pagamintai puskarieteii pataisyti“ [D55]. Po mėnesio, beje, mini sulaukęs ir pačios karietos, – [puoštos] „aksomo brokatu²⁴ su sidabru austomis juostelėmis“ [D75].

Dalis audinių, matyt, buvo skirta žmonai, kuriai aprangos detalių sutuoktinis nupirkdavo ir kelionių metu: lankydamasis Varšuvoje, Sapiega mini pas pirklių Toskanį pirkęs daiktų sau ir žmonai [D202],

.....

²² Barkanas – minkštas, primenantis flanelę, bet storesnis vilnonis ar pusvilnonis audinys. Dažytas ryškiomis spalvomis, puoštas spausdintais raštais. Iš jo siūti pigesni šiltesni tiek viršutiniai, tiek apatiniai drabužiai; – žr. ten pat, p. 39.

²³ Garusas – lengvas šiurkštokas audinys, austas iš prasčiausių šukuotinių verpalų, dažytas dažniausiai raudona, geltona, violetine spalvomis ir paprastai naudotas tarnų apdarams, vienuolių abitams, pamušalams; – ten pat, p. 57.

²⁴ Aksomo brokatas – audinys, lansuotas tauriųjų metalų siūlais; – ten pat, p. 27.

kitoje vietoje fiksuoja tam pačiam pirkliui sumokėjęs dešimt auksinų už žmonos aprangos detales, tarp jų – surišamą apykaklaitę [D142]. Neretai prekių ima skolon: 1731 m. vasario pradžioje Toskanis laišku primena apie 85 dukatų skolą; nors po mėnesio lankydamasis Varšuvoje Sapiega jam sumoka 51 dukatą ir 132 tymfus „už įvairius daiktus“, tačiau lieka skolingas neįvardytą sumą už „seniai paimtą juodą suknelę žmonai ir bagaziją“²⁵ [D205].

Sapiega skaičiavo kiekvieną monetą, tad neretai pirkliams, netgi tiems, kurie nuolat turėjo reikalų su Merkinės seniūnu, reikėjo pasistengti argumentuojant savo kainas: „gavau laišką iš Gardino pirkliaus žydo Zelmano, kuris praneša galutinę sąskaitą, jog jam iš viso priklauso 296 tymfai ir 10 grašių, kadangi už kiekvieną prekę – tiek už tabinuką²⁶, tiek už kitaiką²⁷ – neimamas nė grašio daugiau, nei parduoda krautuvėje, t. y. tabinukas – 6 tymfai, o avietinės spalvos kitaika – tale-
ris; o Vilniuje negali būti pigiau, kadangi pas jį Vilniaus pirkliai [patys] perka, todėl pigiau parduoti negalį. O dar 15 tymfų susidarė už įvairias prekes, kadangi mano dvaro siuvėjas Minkevičius ėmė įvairių reikalingų dalykų bosisto Wolskio uniformai, be to, kitose krautuvėse paėmė [prekių] už 29 auksinus 2 grašius“ [D74].

Palydos aprangai skiriamos lėšos ir naudojamos medžiagos priklausė nuo patrono galimybių. Tas pats Sapiega anksčiausiuose, 1722 m. darytuose, „Dienoraščio“ užrašuose (dar iki tapdamas LDK tribunolo maršalka ir aktyviai įsijungdamas į viešąją veiklą) mini, jog gavęs du puikiai išdirbtus briedžio kailius panaudojo juos savo raitelių aprangai –

.....

²⁵ Bagazija – nebrangus medvilninis, dažniausiai gėlių raštais margintas audinys, naudotas moterų skarelėms, suknelėms, vyrų liemenėms ir kaftanams, pamušalams, užuolaidoms; – ten pat, p. 37.

²⁶ Tabinukas – gana brangus šilkinis ar pusiau šilkinis audinys, dažniau naudotas moteriškiems drabužiams; – ten pat, p. 107.

²⁷ Kitaika – plonas, lengvas šilkinis audinys, dažniausiai naudotas moteriškiems drabužiams ir jų priedams arba užuolaidoms siūti. Austas viena archajiškiausių ir paprasčiausių technikų, tačiau labiausiai paplitęs ir ilgiausiai naudotas. XVIII a. antroje pusėje austas ir Gardino karališkajame šilkinų audinių ir juostų fabrike; – ten pat, p. 73.

išėjo sukirpti trejas kelnes bei keturias poras pirštinių [N339].

Nuolatos skolose skendintis didikas neatsisakydavo prabangos ir prie pietų stalo. Nors Sapiegos „Dienoraštyje“ nėra iškilmingomis progomis rengtų vaišių aprašymų, regis, jis save ir savuosius mėgo palapinti „skanesniu kąšneliu“ ir įprastomis dienomis. Gali būti, kad tam tikrus valgymo įpročius lėmė ir kelerius metus trukę studijos Paryžiuje. Samdytis virėjus prancūzus būta lyg ir tradicijos: jau XVII a. nemažai didikų savo dvaruose turėjo iš šios šalies kilusius virėjus. Manoma, kad būtent iš Prancūzijos į ATR galingųjų dvarus atkeliavo salotos bei paštetai. Turėti dvare paštetininką buvo ne vieno didiko garbės reikalas²⁸. Beje, prancūzų virtuve žavėtasi ir kitose Europos šalyse – pvz., Anglijoje.

Tarp Sapiegos dvariškių taip pat būta virėjo prancūzo Antonio Russo su žmona ir sūnumi. Iš „Dienoraščio“ aiškėja, kad virėjui susirgus po sūnaus mirties, Merkinės seniūnas juo rūpinosi: pirmiausia spalio 31 d., išvykdamas iš Gardino, sumokėjo jam 30 tymfų ir paliko „kai kurių maisto produktų“ [D142]. Po pusantro mėnesio, gruodžio 12 d., pažymi parašęs laišką Gardino vaistininkui, prašydamas „pasirūpinti mano virtuvininku, kuris liko Gardine priveiktas ligos. O pačiam virtuvininkui parašiau pranešdamas, jog nurodžiau Jo Malonybei kunigui Theologui nusiųsti pinigų ir maisto produktų [...] 10 talerių ir daržovių pagal jo poreikius“ [D164]. Tolesni „Dienoraščio“ puslapiai neatskleidžia, ar virėjas atsigavo. Tačiau po kelių mėnesių su reikalais nuvykęs Varšuvon, Sapiega norėjo nusiųsti dar vieną virėją prancūzą Charpentei. Iš pradžių sandėris, regis, klostėsi sėkmingai, sutariama netgi 800 tymfų alga [D203]. Deja, po kelių dienų prancūzas pranešė gavęs geresnę tarnybą Saksonijoje. Sapiega jį atleido, nes nenorėjo, kad šis liktų per prievartą [D205].

Apsirūpinti retesniais produktais nebuvo paprasta. Štai 1730 m. balandžio 28 d. „Dienoraštyje“ minima, jog Vilniaus pirklys Mejeris turėjo užsakyti, kad iš Rygos Sapiegos „stalo patogumui“ atvežtų švie-

.....

²⁸ J. Długosz, W. Czapliński, *Życie codzienne magnaterii polskiej*, s. 120.

žių austrių, parmezano, jūros gėrybių ir kitų „būtinų produktų“ [D69]. Tik rudenį, rugsėjo 28 d., Sapiega iš Vilniaus pirklio Minkevičiaus gavo ne tik pirktų prekių sąrašą, bet ir „dvi dėžutes vermišelių, šešetą statinaičių sūdytų austrių, mažą statinaitę sardelių, olandiško ir rauginto sūrio. Šių prekių neįtraukė į man pateiktą sąrašą, kadangi iš Karaliaučiaus jam nepranešė, kiek tai kainuos“ [D132]. Pasmaguriauti mėgęs Sapiega pats asmeniškai užsako ir visą „sąrašą“ prieskonių, gaila tik, lakoniškame įrašė neišvardydamas, kokių [D192]. 1730 m. gegužės 1 d. rašo į Varšuvą prekybininkui Toskaniui, prašydamas svaro arbatos [D72]. Tų pačių metų rudenį su šiuo pirkliu, sumokėdamas du talerius, atsiskaito už svarą tabako [D142].

Vis dėlto pagrindinė produktų dalis atkeliaudavo iš vietinių valdų: vardydamas 1730 m. gegužės 20 d. sudarytos Merkinės nuomos sąlygas, mini ir numatytus tiekti dvaro virtuvei produktus: itin aukštos kokybės skaidrius taukus, žuvis iš tvenkinių (per metus – 8 stambios (suaugę patinai) ir 20 smulkesnių lašišų). Visi šie produktai dvarui turėjo būti atgabunami iškart pareikalavus [D82]. Vietiniais produktais apsirūpinta ir vykstant į Seimą Gardine – 1730 m. spalio 5 d. nurodė Ilgių sodininkui atgabenti turimų vaisių ir žuvies [D136].

Kai kurie įrašai skatina daryti prielaidą, kad Sapiega norėjo savo aplinkoje turėti dar ir profesionalų konditerį: viename iš gautų laiškų kalbama apie cukrainininko mokinį: „jis deramai mokosi, turiu jam nusiųsti kitajaus rūbams ir kitų reikalingų daiktų, tarp jų – 30 tymfų smulkioms jo išlaidoms“ [D78].

Taigi, virtuvės reikalai Sapiegai buvo svarbūs. Galbūt todėl, kad reikšminga Sapiegos formuojamo įvaizdžio dalis – vaišingas šeimininkas. Tai buvo svarbi bajoriško svetingumo dalis. Kaip teigia XVIII a. ATR bajorijos kasdienio gyvenimo, pasaulėžiūros, įvaizdžio ir kitų panašių temų tyrinėtojas Dariuszas Rolnikas, „galingųjų dvarų gyvenimas buvo gausus pramogų, nuolat atvykdavo nauji svečiai, o tai buvo neatsiejama nuo iškilmingo jų priėmimo, – kad ir kokia būtų atsilankymo priežastis. Tokia buvo daugelio dvarų – pirmiausia esančių

valstybės pakraščiuose, tačiau ne tik jų – kasdienybė: linksmintis mėgta ir tai daryta visos valstybės dvaruose²⁹.

Sprendžiant pagal „Dienoraščio“ įrašus, Sapiegai būnant atokesniuose provincijos dvaruose, pvz., Merkinėje, kone kasdien užsukantys svečiai buvo visai malonus dienos pajvairinimas. 1730 m. sausio 5 d. „pasveikinti su Naujais metais“ atvyko pijorų (kurių globėju Antanas Kazimieras ne sykį „Dienoraštyje“ mini esąs) vyresnysis iš Vilniaus: „kadangi lankėsi Čenstakavoje, atvežė man sidabrinį paauksuotą medalikėlį su mano herbu vienoje pusėje, o kitoje – Švenčiausios Nekalto Prasadėjimo Mergelės“ [D2]. Tai buvo veikiausiai abiem pusėm malonus susitikimas, kurio metu laikas neprailgo, mat po keturių dienų Sapiega įrašė: „neatsisveikinęs išvyko Jo Malonybė Vilniaus pijorų vyresnysis – mat turėjo daug reikalų, o norėjome sulaikyti jį ilgesniam laikui“ [D2]. Kai kurie atvykėliai iš tolimesnių vietų atveždavo provincijoje reziduojančiam Sapiegai įdomių naujausių žinių. Štai 1730 m. vasario 25 d. važiuodamas iš Varšuvos Širvintų seniūnas Janas Eperjašas „papasakojo įvairių istorijų apie viešuosius reikalus; papietavęs tęsė savo kelionę, skubindamasis į Vilnių pas žmoną“ [D20]. Tokių su reikalais skubančių keliautojų būta ir daugiau – 1730 m. kovo 18 d. papietauti trumpam stabtelėjo pusbrolis artilerijos generolas Kazimieras Leonas Sapiega su žmona, kurie vyko į Vilnių pas sergantį LDK maršalką Aleksandrą Povilą Sapiegą [D35].

Maloniai Sapiega priimdavo ir žmonos giminaičius. 1730 m. lapkričio 6 d. rašo: „mūsų karieta į Derečiną atvyko Jo Malonybė Vitebsko pakamarė Sakavičius, kurį, kaip mano žmonos giminaitį, maloniai priėmėme. [...] O tokio mielo svečio pralinksminimui liepėme pasirodyti kapelai, buvo puota, Ponas pakamarė šoko, mielai prisijungėme prie svečio, kuris, regis, buvo patenkintas tokiu mūsų priėmimu“ [D144].

Kvietimų pasisvečiuoti neatsigindavo ir pats Antanas Kazimieras.

.....

²⁹ D. Rolnik, *Blaski i cienie życia klienta zamożnego rodu szlacheckiego w czasach stanisławowskich (1764–1795) w opiniach współczesnych, Między Barokiem a Oświeceniem. Radości i troski dnia codziennego*, s. 182.

Kaip pavyzdį galima pateikti platesį Sapiegų kelionės iš Merkinės į Vilnių aprašymą – mat šiame epizode atsiskleidžia ir keliavimo aptariamam metu ypatumai, su kuriais susidurdavo visi, pasiryžę patraukti kiek toliau nuo namų. Tik dar vertėtų porą žodžių tarti apie drauge įvairiomis progomis keliavusius asmenis.

Sudėtinga atsakyti, kokio dydžio palyda supo įvairiuose LDK miestuose ar savo dvaruose besilankantį Merkinės seniūną, tačiau „Dienoraščio“ įrašai rodo, kad tai paprastai lemdavo kelionės pobūdis. Pavyzdžiui, tvarkyti sudėtingų Noiburgo palikimo reikalų vykstantį Merkinės seniūną lydėjo keletas pareigūnų: „Iš Vilniaus į Rošę išvažiavau su Jo Malonybe ponu Vilniaus koružu Volskiu, Jo Malonybe ponu Šnilovo seniūnu Zenavičium, Jo Malonybe ponu Trakų stalininku Davaina“ [D235]. Tuo tarpu keliaudamas po savo valdas neretai buvo lydimas artimųjų: „laimingai išvažiavome iš Vilniaus nakvynei į Vokę; už pusės mylios, visai netoli Panerių, lūžo karietos ašis. Karietą gražinome į Vilnių, o patys Jo Malonybės kaštelionaičio [Paco] puskariete [toliau] važiavome į Vokę“ [D247].

Taigi, grįžkime prie minėtos kelionės iš Merkinės į Vilnių, į kurią Sapiega leidosi „su žmona ir visa šeima“. Kelionę pradėję gegužės 26 d., apsinakvojo Varėnoje. Kitą dieną postovio sustojo Leipūnų smuklėje, o vakare pasiekė Trakus, kur Sekminių proga išklausė vakarines šv. Mišias. Gegužės 28 d. Antanas Kazimieras atliko išpažintį pas Trakų dominikonus, dalyvavo pamaldose ir papietavo drauge su dominikonais. Vėl leidosi į kelią Vilniaus link, tačiau sutiktas Minsko kaštelionienės tarnas šeiminkės vardu pakvietė į svečius. Nors Sapiegos aiškinosi negalį užsukti dėl skubos, prie artimiausios smuklės jų laukė ir pati kaštelionienė, kuriai Sapiegos vėl turėjo aiškintis, negalį „pasitarnauti“, nes Vilniuje laukia neatidėliotini reikalai. Taip susiklosčius aplinkybėms, kaštelionienė su keliauninkais vyko iki pat Panerių, kur atvykęlius pasitiko Sapiegos pusbrolis artilerijos generolas Kazimieras Leonas Sapiega su žmona ir kitais – „taip visa draugija atvažiavome į Vilnių, mus palydėjo iki pat kambarių [panašu, kad Sapiegos Vilniuje

dažnai apsistodavo išsinuomotuose namuose ir nesinaudodavo Vilniuje gyvenusių giminaičių rūmais – J. S.], visi atsisveikinę išsivažinėjo vidurnaktį, Jos Malonybė Ponia kaštelionienė iš Panerių grįžo į savo palivarką Lavoriškėse“ [D83–84].

Vos atvykęs į Vilnių Sapiega taip pat patekdavo į vaišingų bičiulių rankas: „Atvažiavęs į Vilnių neaptikau savo žmonos, kuri pietavo pas Jo Malonybę Tribunolo maršalką. Vos išgirdusi [apie mano atvykimą], pakilusi nuo stalo atsiskubino pas mane. Iškart [po jos] atvyko Jo Malonybė Tribunolo maršalka ir ūmai išsivežė mus į savo namus.“ [D237]. Pasitaikydavo, kad „skubos tvarka“ Merkinės seniūnas atsidurdavo net vestuvėse. 1730 m. rugsėjo 28 d. „atvažiavo Jo Malonybė Breslaujos teisėjas Morykonis, kviesdamas į savo dukters, kuri teka už Vitebsko raštininko Jo Malonybės pono Hurkos, vestuves. Atsiprašėme paaiškinę negalėsiantys dalyvauti, mat rengiamės į Gardiną, tačiau davėme žodį atvykti, jei turėsime laiko. Tačiau su tuo pačiu kvietimu atvyko pats Jo Malonybė ponas Hurka, turėjome prisižadėti tikrai [dalyvauti]. Toji santuoka įvyko dalyvaujant daugeliui pakviestų garbių Jų Malonybių ir ponių, Jų Malonybių kunigų misionierių [bažnyčioje] sutuokė Jo Malonybė kunigas Vilniaus kanauninkas Žebrauskas. Pasikui visi pakviesti važiavo vakarienės į Jo Malonybės pono Vitebsko vaivados Oginskio rūmus. Mes gi su broliu Jo Malonybe ponu artilerijos generolu norėjome pasišalinti, tačiau tai pastebėję ponas teisėjas su jaunikiu nenusileido ir galiausiai turėjome važiuoti minėtos vakarienės, kur linksminomės iki vidurnakčio“ [D132–133].

Negalima teigti, jog Sapiega buvo lėbautojas. Nors, žinoma, pasitaikydavo ir „paslysti“, ypač – susidūrus su garsiuoju bajorų vaišingumu: „lankydamas deputatus ir patį Tribunolo maršalką smarkiai pasigėriau“ [D193]. Vis dėlto alkoholį stengėsi vartoti saikingai: vardydamas Vilniuje vykstančius susitikimus, pietus ir „banketus“, apilankęs keletą jų galiausiai konstatuoja, kad „vengdamas girtuoklystės, išvažiavau namo“ [D128]. Galbūt tam įtakos turėjo gydytojų nuomonė. Mat šie Sapiegai, nuolat besiskundusiam sveikata, buvo rekomendavę

saikingą gyvenimo būdą ir žadėjo, jei „tvarkingai gyvensiu, negirtausiu, nevalgysiu sunkiai virškinamų patiekalų, vakarais gulsiuos devintą ar vėliausiai dešimtą – tada pasitaisys kraujo cirkuliacija ir skausmai liausis“ [D30].

Nepaisant gerų ketinimų, Sapiegai nesisekė „tvarkingai gyventi“ ir jo dvare netrūko smagių pasisėdėjimų: pvz., 1731 m. „Dienoraštyje“ aptinkame 67 įrašus, kuriuose lakoniškai užfiksuotos įvairios puotos ir kitos pramogos. Tiesa, nemaža jų dalis šiandien būtų vadina- mos „dalykiniais“ pietumis ar vakariene, mat buvo rengiami Tribunolo nariams: „vaišinau visą Tribunolą: visi pietavo ir vakarieniavo, ištisą dieną praleidome gerai nusiteikę ir linksmi“ [D263]. Sapiega gerai žinojo, kad gausiai kviečiamus svečius dera tinkamai priimti. Pavyzdžiui, 1731 m. pradžioje, artėjant Tribunolo sesijai Vilniuje, buvo pasiruošęs nusipirkti vyno už 200 raudonųjų auksinų [D192]. Ne visada turėdamas grynųjų, kartais imdavosi vekselių: 1731 m. sausio 29 d. mini vieną jų išrašęs „įvairiems maisto produktams svečiams ir bajo-rams pavaišinti Grabnyčių seimelio metu“ [D191].

Vis dėlto „Dienoraštyje“ minimi pietų ir vakarienės susitikimai dažnai apibūdinami kaip saikinga ir maloni pramoga, retkarčiais pajvairinama muzika ar šokiais. Iškilmių ar šiaip didesnių puotų metu neretai buvo šaudoma iš patrankų – ypač jei vaišės vykdavo didikui priklausiusioje valdoje. Salvės lydėdavo užstalėje sakomus tostus: norėdamas pagerbti, šeimininkas paliepdavo salves šauti svečiui pasakius tos- tą. Tokiais atvejais svečias buvo įpareigotas patrankininkui atsidėkoti pinigais³⁰. Salvių lydimą sutikimą Sapiega organizavo 1731 m. rugsėjo 5 d. į Strėvininkus atvykus LDK sargybininkui Pociėjui: „buvo iškil- mingai geriama, grojo kapela, šokome, raiteliai saljutavo šaudydami“ [D247]. Svečius pasitinkančios ar palydinčios salvės buvo gana dažnas reiškinys – 1731 m. sausio pradžioje apsilankę pas kunigaikštį Radvilą Nesvyžiuje, išvykstantys sutuoktiniai Sapiegos taip pat buvo palydėti

.....

³⁰ J. Długosz, W. Czapliński, *Życie codzienne magnaterii polskiej*, s. 120–121.

patrankų salvėmis ir iki Miro pavėžėti kunigaikščio arkliais [D186].

Netgi prastai jausdamasis Antanas Kazimieras stengėsi dalyvauti jam artimų žmonių šventėse. 1730 m. rugsėjo 8 d. įrašo: „Nors skausmas tebekankino, per jėgą atsikėliau, važiavau pietauti pas Jo Malonybę Lietuvos maršalką, kur buvo ir artilerijos generolas, ir jo žmona, ir daug kitų svečių. Sveikinau su gimtuvėmis, mat jam sukaiko 58 metai. Po pietų kunigaikštienė šoko, tad su žmona pašokę kelis šokius išvažiavome namo. Skausmas lyg atlėgo ir palengvėjo.“ [D114].

Lankydamasis svečiuose Merkinės seniūnas nevengdavo pakortuoti, o išlošiamos ar pralošiamos sumos kartais būdavo įspūdingos. 1731 m. sausio 3 d., „teismo posėdžius nukėlus rytojui, vykome [...] vakarienės pas Trakų vaivadijos deputatą Romerį, kur buvo [...] Tribunolo maršalka su žmona ir kiti deputatai. Ten [...] vienas prieš vieną lošdamas su Tribunolo maršalka pralošiau 14000 tymfų, tačiau vėliau atsilošiau ir prisižadėjau, jog daugiau Rušo³¹ vienas prieš vieną nelošiu – nebent gausesnėje kompanijoje su padoriais lošėjais“ [D182]. Akivaizdu, kad pažadas nebuvo ištesėtas: jau sausio 10 d. mini lošęs kortomis svečiuose po vakarienės, o sausio 14 d. kortavo visą dieną [D187, 189]. Tiesa, regis, buvo atsargesnis, nes nemini praloštų pinigų.

Didesnės šventės buvo Antano Kazimiero vardinės, Šv. Velykos, Šv. Kalėdos, Naujieji metai. Sapiega pažymėdavo abiejų savo dangiškųjų globėjų šventes, o drauge – ir savo vardines. Štai 1730 m. kovo 4 d. mini, jog „iš Derečino atvažiavo Jo Malonybė kunigas Theologas *cum gratulatione* su mano patrono Šv. Kazimiero švente [...]; sveikino mane ir visi kiti Merkinėje esantys vienuolynai, ir apylinkėse gyvenantys kaimynai“ [D25]. Per Antanines, birželio 13 d., su sveikinimais visą dieną atvykdavo įvairūs dvasininkai. Nors kitą dieną, birželio 14, Sapiega praleido svečiuose, vakarienei parvykus namo, netrukus „atvažiavo nemažai deputatų, [...] paprašiau žmonos, kad malonėtų juos priimti vietoje manęs; vakarieniavo ir linksminosi iki 12 valandos

.....

³¹ Senas kortų žaidimas.

nakties“. Nemažai svečių apsilankė ir birželio 15: „buvo puota, visi gerai išgėrė“ [D91].

1731 metus Sapiega sutiko taip pat aktyviai: „pietums pakviečiau visą Tribunolą ir daug kitų svečių, kurie visą dieną linksmai puotavo kortuodami, šokdami ir gerai nusiteikę“ [D182]. Progą pasilinksinti teikė ir Užgavėnės, tiesa, švenčiamos be maskaradų ar kokių kitų pramogų – apsiribota vakariene pas Tribunolo maršalką, kuri pasibaigė vėlai naktį [D194]. Šiuo požiūriu niekuo nesiskyrė ir Šv. Velykos. 1731 m. Didysis Ketvirtadienis, išpuolęs kovo 22 d., buvo palydėtas ne malda, o iki vėlaus vakaro trukusia vakarone su svečiais [D211]. Ne ką didesnis susikaupimas lydėjo ir kitas dienas belaukiant Prisikėlimo: kovo 25 d. (Didįjį Šeštadienį) įrašyta: „Turėjome daug svečių – tiek dvasiškių, tiek pasauliečių, kurie visą dieną linksminosi malonioje draugijoje.“ [D212]. Panašiai sutiktos ir Šv. Kalėdos: nors Antano Kazimiero savijauta jau ilgą laiką buvo prasta, tai vis dėlto nesutrukdė: „Kaip paprastai, pietums apsilankė Jo Malonybė Tribunolo maršalka ir daug kitų svečių. Visą tą laiką sirgau, tačiau visa diena praėjo puotaujant.“ [D269].

Antanas Kazimieras Sapiega nepadarė reikšmingos politinės karjeros, o jo gyvenimą nuolat lydėję skolos neretai priverčia suabejoti, ar tikrai galėtume šį asmenį laikyti didiku. Vis dėlto įvairūs „Dienoraščio“ įrašai atskleidžia, jog Merkinės seniūnas gyveno išties aktyvų, savo garsios pavardės vertą gyvenimą. Tai liudija ne tik jo dalyvavimas valstybės institucijų (LDK Tribunolo, seimelių ir pan.) veikloje, bet ir smulkesnės jį supusios aplinkos detalės: teikiamos ir gaunamos dovanos, rūpinimasis savo ir savo dvariškių bei palydos apranga, samdomi užsieniečiai virėjai ir rinktiniai maisto produktai, išlaikoma dvaro kapela ir dažnos kelionės po plačiai išsidėsčiusias valdas, gausūs susitikimai. Drauge tokio pobūdžio įrašai atskleidžia mums platesnį LDK dvarų gyvenimo vaizdinį: čia ne tik rūpinamasi valdomis, politikuojama, bet skanaujami rinktiniai patiekalai, griežia muzika ir pokši

salvės. Sapięga galbūt sąmoningai fiksavo daugiausia tuos įvykius, kurie galėjo suformuoti teigiamą jo įvaizdį paveldėtojų akyse. Tad jo „Dienoraštis“ pateikia mums tam tikrus bendresnio pobūdžio pavyzdžius, liudijančius tradicinę aptariamojo laikotarpio vertybių sistemą, būdingą visai socialinei grupei. Daugeliu atvejų į šaltinyje minimas buitės ar gyvenimo būdo detales turėtume žvelgti ne kaip į pikantiškas praeities gyvenimo nuotrupas, o stengtis perprasti jų visuomeninį kultūrinį vaidmenį, neatsiejamą nuo aptariamojo laikotarpio komunikacijos modelių ir vertybių.